

Il-Forma Ortografika u t-Tifsira Semantika fl-Għażla tal-Lessiku Malti fl-Oqsma tat- Traduzzjoni u tat-Terminoloġija

Paul Zahra

e-mail: classicu@live.be

Astratt: Din l-analiżi turi kif is-Semitiku, ir-Rumanz u l-Ingliż li minnhom magħmul il-Malti jippermettu dinamiżmu u flessibilità kbira fil-qasam tat-traduzzjoni kemm letterarja kif ukoll nonletterarja. Il-forma ortografika u t-tifsira semantika tal-kliem Malti-Rumanz huma ħafna drabi l-istess bħal dawk tal-kliem Malti-Ingliż u dan għax kemm l-Ingliż kif ukoll it-Taljan għandhom fil-lessiku għadd ta' gheruq komuni li etimologikament imorru lura għal-Latin Medjevali. Ir-rwol tat-traduzzjoni hu li jwassal it-test sors b'mod awtentiku lill-qarrej tat-test mira u mhux li jppreserva l-element Semitiku fil-Malti. Għalhekk għandha ssir distinzjoni bejn lingwa u traduzzjoni sabiex jiġi osservat id-determiniżmu lingwistiku stabbilit mill-awtur tal-lingwa sors fl-għażla tal-lessiku li twassal għar-replika vera tat-test originali fil-lingwa mira tat-traduttur.

Kliem muftieħ: forma ortografika, tifsira semantika, lessiku, terminoloġija, traduzzjoni letterarja, traduzzjoni nonletterarja, etimoloġija, sinonimi, determiniżmu lingwistiku, Anglo-Normann, Anglo-Sassonu, Ingliż, Rumanz, Semitiku, Latin, koeżistenza lingwistika

'A translator is to be like his author; it is not his business to excel him.'

Samuel Johnson

I t-tahlita tas-Semitiku, ir-Rumanz u l-Ingliż¹ tagħmel il-Malti lingwa mħallta,² flessibbli u dinamika. Dawn it-tliet karatteristiċi huma ta' vantaġġ kbir fil-qasam tat-traduzzjoni u bis-saħħa tagħhom – dejjem jekk jithaddmu kif suppost – kemm it-traduzzjoni nonletterarja kif ukoll dik letterarja jirrizultaw f'replika ġenwina tat-test sors u konsegwentement fi traduzzjoni li wiehed jista' joqgħod fuqha. Madankollu, meta jiġu analizzati testi tradotti bil-Malti f'dawn iż-żewġ oqsma ewlenin tat-traduzzjoni wiehed isib li mhux qed jittiehed vantaġġ shiħ minn din ir-realtà lessikali li hu jgawdi minnha. L-għarfien u t-tħaddim korrett f'dan ir-rigward għandhom ikunu ferm utli biex jinkisbu l-konsistenza u l-koerenza b'mod speċjali fit-testi nonletterarji. Dan jgħodd l-aktar meta x-xogħol tradott ikun qed isir minn bosta tradutturi li jkunu qed jaħdmu f'ambjenti differenti u 'l bogħod minn xulxin. Meta l-konsistenza u l-koerenza jiġu osservati x-xogħol aħhari jirrizulta fi kwalità globali aħjar. Vantaġġi oħrajn għat-traduzzjoni nonletterarja huma ż-żieda fil-produzzjoni kemm fejn tidhol ir-revizjoni kif ukoll fit-testi tradotti dan minħabba l-hin mirbuħ iffrankat mit-tiftix żejjed f'sorsi terminoloġiċi. Mill-banda l-oħra fil-kamp tat-traduzzjoni letterarja l-għarfien u t-tħaddim korrett ta' lessiku mħallat, flessibbli u dinamiku jwassal biex tintlahaq b'mod aktar faċli l-ekwivalenza letterarja b'konsistenza u b'koerenza interna.

Sfortunatament hafna meta jiġu biex jittraduċu kemm testi letterarji kif ukoll testi nonletterarji għandhom jaħsbu li l-Malti “korrett” hu dak Semitiku u jekk tezisti għażla l-preferenza għandha tingħata:

- *l-ewwel lill-kliem Semitiku u mhux Rumanz;*
- *it-tieni lill-kliem Semitiku u mhux Ingliż;*
- *it-tielet lill-kliem Rumanz u mhux Ingliż.*

Dan ir-raġunar żbaljat iwassal biex lingwa ħajja u mħallta bħall-Malti tiġi ffossilizzata f'element lingwistiku retrogradu kif ukoll biex jintilef sostanzjalment l-aspett formali tat-traduzzjoni. Kemm l-insistenza żejda fuq is-Semitiku b'detriment tar-Rumanz u l-Ingliż, kif ukoll l-insistenza żejda fuq ir-Rumanz b'detriment tal-Ingliż joħolqu bosta problemi fil-

1 Manwel Mifusd, *Loan Verbs in Maltese: A Descriptive and Comparative Study*, (The Netherlands, 1995), 27.

2 Joseph Aquilina, 'Maltese as a Mixed Language', *Papers in Maltese Linguistics* (Malta, 1970) 42–62.

kwalità tat-traduzzjoni u t-terminoloġija li se nittrattawhom aktar tard. La s-Semitiku, la r-Rumanz u lanqas l-Ingliż ma għandhom jitwarrbu mill-użu jekk l-użu jehtieghom. L-għażla tat-termini fi kwalunkwe traduzzjoni jehtigilha tkun skont il-kuntest lingwistiku li fih inholq it-test sors u biex dan finalment jiġi rifless fit-test mira u mhux fuq kunċetti lingwistiċi puristi u retrogradi. Għalhekk fit-traduzzjoni għall-Malti hu l-kuntest lingwistiku li għandu jiddetermina jekk l-għażla lessikali għandhi tkun mis-Semitiku, mir-Rumanz jew mill-Ingliż.³ Fejn tidhol it-terminoloġija din jehtigilha sa fejn hu possibbli tantiċipa eżattament il-kuntest li fih se jintużaw it-termini biex tinholq relazzjoni simbjotika bejn it-termini u t-test b'użu speċifiku. Dan jirriżulta biex termini speċjalizzati jintużaw b'mod korrett f'kuntest partikulari bi preċiżjoni li twassal għal konsistenza u koerenza sħiħa. Wara li jiġi stabbilit il-kuntest it-tieni pass ikun, kif se nispijega hawn isfel, li jithaddem il-prinċipju tal-forma ortografika u tat-tifsira semantika. Dan il-prinċipju jwassal biex jithaddmu l-kunċetti lingwistiċi misjuba fis-simbjotika strutturalista ta' Ferdinand de Saussure⁴ f'testi tradotti kemm letterarji kif ukoll f'dawk nonletterarji.

1. Il-prinċipju strutturalista tal-forma ortografika u tat-tifsira semantika

Saussure f'*Cours de Linguistique générale* joffri bil-kunċett tas-sinjali lingwistiku u jiddiskuti l-aspetti strutturali tal-lingwa u fost affarijiet oħrajn jenfasizza l-forma akustika (konkretizzata fil-lingwa miktuba bi grafemi ortografiċi li jirriflettu l-fonetika) u t-tifsira semantika tal-kliem:

Il-punti ewlenin tal-**Cours** ta' de Saussure huma dawn: (a) is-sinjali lingwistiku hu entità psikoloġika li tiġbor fiha kemm il-kunċett (jew l-idea), u kemm ix-xbieha akustika, jiġifieri l-hsejjes konvenzjonali li naghmlu biex infissru kunċett; (b) il-kunċett jissejjah **signifié**, fil-waqt li x-xbieha akustika tissejjah **signifiant**; is-signifié hu, pereżempju, żiemel kif jitmissew fil-moħħ qabel ma norbtuh ma' l-sien determinat, fil-waqt li s-signifiant hu 'żiemel' meta torbtu mal-Malti, jew 'cheval' meta torbtu mal-Franċiż, jew 'horse' meta torbtu mal-Ingliż; ... [it-tipa skura misjuba fit-test originali]⁵

3 Eżempju ta' dan hu l-użu korrett ta' *Nazzjonijiet Uniti* flok *Ġnus Magħquda*.

4 Ferdinand de Saussure, *Cours de Linguistique générale* (Paris, 1995).

5 Dwardu Fenech, OSA, *Studji Lingwistiċi tas-Seklu XX: Lingwistika Generali* (Malta, 1980), 14–15.

Kif jgħid Dwardu Fenech, Saussure jispjega li kemm il-forma akustika riflissa fil-forma ortografika kif ukoll it-tifsira semantika li din tingħata huma arbitrari u li m'hemm ebda rabta loġika bejnhom it-tnejn. Din ir-rabta arbitraria bejn is-*signifiant* u s-*signifié* twassal għall-holqien ta' lingwi differenti. Meta wiehed jifhem sew dawn iż-żewġ aspetti tas-sinjal lingwistiku kif spjegati f'Saussure jinduna li kull kelma, kemm fil-lingwa sors kif ukoll fil-lingwa mira, hi arbitraria magħmula strutturalment minn dak li jien qed insejhlhom għal finijiet tat-traduzzjoni: il-prinċipju tal-forma ortografika u t-tifsira semantika. Għalhekk meta t-traduttur jew it-terminoloġist jagħmel analiżi tal-kliem fit-test sors, jew fid-dejtabejż tat-termini li qed jahdem fuqhom għandu jhaddem metodoloġija mibnija fuq dan il-prinċipju baziku. U hu u jagħmel dan għandu jimxi mal-istess linji etimoloġiċi u semantiċi interlingwistiċi bejn it-termini tat-test sors u dawk tat-test mira.⁶

Dan kollu li spjegajt hawn fuq jgħodd b'mod partikulari fil-bini tat-terminoloġija. Dan għax fl-aħħar mill-aħħar it-terminoloġija hi meħtieġa f'kull qasam tat-traduzzjoni.⁷ B'hekk it-terminoloġija għandu jkollha żewġ għanijiet ewlenin:

- il-holqien ċar u konsistenti ta' kliem li jintuża f'kuntesti speċjalizzati; u
- it-thaffif tal-proċess tat-traduzzjoni.

Terminoloġija li ma tirriżultax fit-thaffif tal-proċess tat-traduzzjoni tohloq aktar problemi milli rimedji. Tohloq incertezzi, ċpar lingwistiku u hela ta' riżorsi li jistgħu jkunu aktar produttivi f'każ fejn ix-xogħol tat-traduzzjoni jsir taħt pressjoni ta' ħin. Terminoloġija korretta għandha tara l-kwadru shiħ li fih se tithaddem u għandha tevita għalkollox l-inkonsistenzi u n-nuqqas ta' armonizzazzjoni lessikali. L-analiżi lingwistika abbażi tal-prinċipju strutturalista spjegat hawn fuq twassal għal dawn it-tliet possibbiltajiet li għandhom jitqiesu mit-tradutturi u

6 Hawnhekk jeħtieġ li jiġi enfasizzat li l-prinċipju tal-forma ortografika u t-tifsira semantika ma jistax jiġi applikat b'mod riġidu u kontinwu fil-proċess ta' kull traduzzjoni. Li kieku dan kien possibbli kieku naslu għall-punt li fih it-traduzzjoni mill-bniedem tispieċa u tehdilha postha għalkollox it-traduzzjoni mekkanika.

7 Hawn l-idea zbaljata li l-letteratura ma jeħtiġilhiex terminoloġija speċjalizzata. Biex wiehed jinduna kemm din hi hlieqa infondata nistieden lill-qarrej jaqra r-rumanz *Salammô* ta' Gustave Flaubert tradott għall-Malti mill-awtur preżenti fl-2014. Fir-rumanz jinsabu fost oħrajn glossarji tal-gebel u l-metalli prezzjużi u tal-kejl kif kien jintuża f'Kartaġni tal-qedem.

mit-terminologisti meta jagħzlu l-lessiku jew jiffurmaw il-glossarji tagħhom:

- a) *Lingwa Sors: Forma ortografika + Tifsira semantika = Lingwa Mira: Forma ortografika + Tifsira semantika;*
 b) *Lingwa Sors: ~~Forma~~ortografika + Tifsira semantika = Lingwa Mira: ~~Forma~~ortografika + Tifsira semantika;*
 c) *Lingwa Sors: Forma ortografika + ~~Tifsira~~semantika = Lingwa Mira: Forma ortografika + Tifsira semantika.*

1.1 a) Eżempji fejn il-forma ortografika u t-tifsira semantika tal-lingwa sors huma ekwivalenti għal dawk tal-lingwa mira:

F'din il-possibbiltà r-Rumanz u l-Ingliš għandhom jingħataw preferenza fuq is-Semitiku u l-Ingliš fuq ir-Rumanz, kemm minhabba r-rabta etimoloġika tal-forma ortografika kif ukoll tat-tifsira semantika bejn it-terminu sors u dak mira.

Tabella 1

Ingliš/lingwa sors	Għażla korretta	Għażla żbaljata
barcode	barcode/barkowd	kodiċi tal-iżbarri
capacity	kapaċità	hila
card	kard	karta
claim	klejm	talba
event	avveniment	għrajja
heading	heading	intestatura
information	informazzjoni	tagħrif
link	link	ħolqa
preparation	preparazzjoni	thejjija
protection	protezzjoni	ħarsien
request	rikjesta	talba
section	sezzjoni	taqsima
survey	servej	stharrig
video	vidjow	filmat
ward	word	sala

Skont dan il-prinċipju *information* (ara Tabella 1 hawn fuq) jehtigilha tiġi tradotta bil-Malti bħala *informazzjoni* u mhux *tagħrif*. Billi *information* tfisser bil-Malti kemm *tagħrif* kif ukoll *informazzjoni* l-għażla tat-traduttur għandha taqa' fuq *informazzjoni* u mhux fuq *tagħrif* dan għax it-terminu fit-test sors għandu sinonimu fil-Malti li jixbhu kemm fil-forma ortografika kif ukoll fit-tifsira semantika tiegħu. Il-kelma *tagħrif* għandha biss rabta fil-livell semantiku iżda mhux f'dak formali u etimoloġiku; għalhekk għandha titwarrab f'dan il-kuntest partikulari.⁸

L-istess prinċipju għandu japplika għal kliem li evolva lingwistikament. Pereżempju, jekk *card* fir-realtà mhix *karta* u fid-diskors kulhadd juża *kard* it-traduttur ma għandux dritt li juża *karta* minflok *kard* fil-kalk lingwistiku *karta ta' kreditu* għas-sempliċi raġuni li jhoss li għandu jimxi fuq il-mudell tat-terminu *karta tal-identità* – li fil-verità fil-passat verament kienet tinghata fuq biċċa *karta/parċmina* – jew għax sempliċement iħoss li *kard* mhix Maltija minkejja li din diġà ddaħhlet fid-dizzjunarji Maltin u fid-diskors ta' kuljum! Eżempji xejn tekniċi u ħfief li fihom tithaddem il-mentalità zbaljata li taġhti preferenza lis-Semitiku u twarrab ir-Rumanz/l-Ingliż huma kliem tradott mill-Ingliż bħal *section, capacity, protection, preparation*, u *survey*, li jiġi tradott bis-Semitiku b' *taqsima, ħila, ħarsien, thejjija*, u *stharrig* minflok ma jiġi tradott b'sinonimi Rumanzi/Ingliżi bl-istess forom ekwivalenti bħalu, jiġifieri *sezzjoni, kapaċità, protezzjoni, preparazzjoni* u *servej*.⁹ L-istess jista' jingħad għas-Semitiku u l-Ingliż meta wiehed jippreferi juża p.e. *holqa, niżżel*, u *tella'* flok *link, iddownlowdja*, u *aplowdja* biex jitraduċi *link, to download, to upload*. U b'mod simili għal dak li jsir bl-Ingliż *vis-à-vis* ir-Rumanz; dan għax hawn min juża kliem Taljan għas-sempliċi raġuni li jhoss li l-kliem missellef mill-Ingliż għandu jitwarrab. Pereżempju *tender, code*, u *card* qed jiġu tradotti bħala *offerta, kodiċi (usercode > kodiċi tal-utent), karta (credit card > karta tal-kreditu)* minflok *tender, kowd (jużerkowd/usercode), kard (kredit kard)* kif jintużaw fit-taħdit ta' kuljum. Din il-mentalità timmina l-iskop

8 Dan it-twarrab tas-Semitiku għandu jsir **BISS** fil-kuntest tat-traduzzjoni l-aktar dik nonletterarja u mhux f'kuntest ta' kitba li t-traduzzjoni ma għandhiex x'taqsam magħha, p.e. il-ġurnalizmu u l-kitba tar-rumanzi bil-Malti.

9 Interessanti f'dan ir-rigward dak li jgħid Charles Briffa fi *Translations from Malta*, 189–93 fejn fost oħrajn jgħid: 'A direct consequence of the harmonised fusion of Semitic and non-Semitic elements is synonymy. A Semitic word coexists with another that is non-Semitic; sometimes we even find synonymous sets with three items ....' 189; Victor Bonanno *et al.*, *Translation Studies from Malta*, ed. Charles Briffa (Malta, 2014.)

komunikattiv tat-traduzzjoni billi xxekkel il-komunikazzjoni bil-kitba għax tbeġhedha mill-komunikazzjoni mitkellma. Dan minkejja kif jgħid tajjeb Manwel Mifsud: *‘English today is definitely the most important direct linguistic influence on Maltese especially in the field of lexis ...’*.¹⁰ Din is-sitwazzjoni hi aktar gravi meta l-qarrej Malti jkollu jagħmel sforz aktar qawwi biex jifhem kliem bħal *sidebar* u *interface* mill-Ingliż fil-qasam tal-IT li qed jiġi tradott *żbarra* u *interfaċċja*, termini li hadd ma jużahom fid-diskors ta’ kuljum u li huma artifiċjali għall-ahhar.

Għalhekk, in-nozzjoni ta’ traduzzjoni bbażata fuq il-forma ortografika u t-tifsira semantika bla dubju ta’ xejn tagħmel l-ahjar użu possibbli mit-tahlit, il-flessibilità u d-dinamizmu tal-lessiku Malti. Dan li ġej hu eżempju ieħor li juri kif din in-nozzjoni tista’ sservi biex tintlaħaq konsistenza u koerenza sħiħa f’test tradott. Bħala mudell se niehu t-tliet termini bl-Ingliż *capacity*, *ability* u *skill*. Skont in-nozzjoni tal-prinċipju tal-forma ortografika u t-tifsira semantika dawn jehtigilhom jiġu tradotti rispettivament bil-Malti bħala *kapaċità*, *abbiltà*, u *hila* fejn l-uniku terminu li jimxi biss mat-tifsira semantika hu *hila* billi ma teżistix il-forma ortografika meħtieġa li tikkorrispondi ma’ *skill* la fl-istrata tar-Rumanz u lanqas f’dik tal-Ingliż. Etimoloġikament *skill* hi ġejja mill-Ingliż Anglo-Sassonu u mhux mil-Latin Anglo-Normann bħalma jiġri fil-każ ta’ *capacity* u *ability*. Dan kollu jfisser li meta traduttur jiltaqa’ mal-kelma *skill* jista’ korrettament jittraduċiha bħala *kapaċità* billi fil-fatt *skill* tfisser *kapaċità*, iżda hu għandu jevita li jagħmel dan, u minflok juża *hila* biex kull sinonimu fil-lingwa sors kemm jista’ jkun jikkorrispondi ma’ dak tal-lingwa mira abbażi tal-forma ortografika u tat-tifsira semantika tiegħu. Fejn dan mhux possibbli għandha tinzamm il-forma Semitika għall-finijiet tat-tifsira semantika biss. Għalhekk b’mod ġenerali s-**Semitiku-Malti għandu jiġi rifless meta fl-Ingliż jintuża l-Anglo-Sassonu**. Barra minn hekk jekk l-awtur ta’ test jippreferi li fl-Ingliż juża *capacity* meta hu faċilment seta’ uża *skill* mela t-traduttur fejn il-Malti jippermettilu jehtieg joqghod għall-għażla li tkun saret fil-lingwa tat-test oriġinali.

Meta wiehed jimxi ma’ dan il-prinċipju jkun qed jevita l-possibbiltà li jsib ruħu f’morsa. Perezempju, jekk *approach* tiġi tradotta bħala *strategija*, il-frazi *a strategic approach* ikollha tiġi tradotta *strategija strategika*! Mentri jekk *approach* tiġi tradotta skont il-prinċipju tal-

forma u tat-tifsira semantika t-traduzzjoni tkun *approwč strategiku*, u b'hekk tkun giet evitata l-assurdità li għadni kif semmejt. L-istess jiġri meta *practice* minflok ma tiġi tradotta *prattika* tiġi tradotta *prassi*.

L-inkonsistenza tista' tinholq ukoll fi glossarju terminoloġiku meta terminu jiġi dikuntestwalizzat mill-kumpliment tal-paradigma stabbilita għal termini simili. L-eżempju li ġej mehud minn *Terminoloġija Maltija Suppliment ma' L-Aċcent*:¹¹

Tabella 2

Ingliz	Malti
thermal blanket	kutra termali
thermal envelope	envelopp termali
thermal reflectance	riflettanza termali
thermal reflectivity	riflettività termali
<i>thermal siphon</i>	<i>termosifun</i>

F'Tabella 2 qed naraw traduzzjoni korretta kelma b'kelma tal-ewwel erba' frażijiet li jinkludu l-aġġettiv *thermal*. Iżda dan mhux il-każ ta' *thermal siphon*. M'hemm ebda ġustifikazzjoni logika għala l-frazi *thermal siphon* għandha tiġi tradotta bhala *termosifun* meta l-kumpliment tal-frażijiet jagħmlu xift strutturali li permezz tiegħu jitfegħu l-aġġettiv wara n-nom biex jinholqu l-frażijiet ekwivalenti. Fil-każ ta' *termosifun* flok dan ix-xift strutturali nsibu traskrizzjoni fonetika biex b'hekk it-terminu jiddikuntestwalizza ruhu mill-bqija tal-grupp lessikali li suppost qed jagħmel parti minnu u johloq anomalija kemm fil-livell tal-ġbir tat-terminoloġija kif ukoll fil-metodu tal-istrutturazzjoni tal-frazi bil-Malti.

Każ iehor ta' din ix-xorta ta' terminoloġija li ma timxix għalkollox mal-prinċipju tal-forma ortografika u t-tifsira semantika jinsab fil-folju *Terminoloġija Maltija Suppliment ma' L-Aċcent* Nru 11.¹² Hawnhekk naraw li n-nom *nutrient* li f'dawn il-frażijiet għandu funzjoni aġġettivali u l-aġġettiv *nutritional* mhumieq qed jiġi użati b'mod loġiku u konsistenti fil-paradigma li jidhru fiha:

11 *L-Aċcent*, Nru 12, Novembru 2014.

12 *Ibid.*, Nru 11, Marzu 2014.

Tabella 3

Termini bl-Ingliż	L-Aċċent	Suġġerimenti
nutrient composition	kompożizzjoni <i>nutrizzjonali</i>	kompożizzjoni tan-nutrijent*
nutritional composition	kompożizzjoni nutrizzjonali	
nutrient profile	kompożizzjoni <i>nutrizzjonali</i>	profil tan-nutrijent*
nutrient cycling	ċiklaġġ tan-nutrijenti	
nutritional value	valur nutrizzjonali	
anti-nutrient	antinutrijent	
macronutrient	makronutrijent	
micronutrient	mikronutrijent	

* Permezz tal-partiċella *ta'* u tal-pożizzjoni li fiha normalment jitqiegħed l-aġġettiv in-nom *nutrijent* iżomm fil-Malti l-funzjoni aġġettivali li għandu fl-Ingliż.

Għall-kuntrarju Tabella 4 turi eżempju ta' użu korrett tal-prinċipju tal-forma ortografika u t-tifsira semantika. Dawn l-eżempji huma meħudin ukoll minn *Terminologija Maltija Supplement ma' L-Aċċent*, Nru 11:¹³

Tabella 4

Termini bl-Ingliż	L-Aċċent
genetic selection	selezzjoni ġenetika
sanitary selection	selezzjoni sanitarja
varietal selection	selezzjoni varjetali
artificial selection	selezzjoni artifiċjali

Hawnhekk naraw li l-lessemi użati kollha jimxu mal-prinċipju tal-forma ortografika u t-tifsira semantika u jistgħu jitqiesu validi billi ma jirrapprezentaw ebda xkiel kemm għal min jittraduċi kif ukoll għal min jaqrahom.

1.2 b) Fejn il-forma ortografika tal-lingwa sors u dik tal-lingwa mira ma jaqblux bejniethom iżda tinsab ekwivalenza fit-tifsira semantika:

F'din il-possibbiltà s-Semitiku għandu jingħata preferenza billi m'hemmx aktar rabta formali bejn it-terminu sors u dak mira.

Tabella 5

Ingliz	Malti
close	qrib
need	htieġa
show	wirja
skill	hila
wind	rih

Meta l-possibbiltà (b) mogħtija hawn fuq ma tiġix osservata tinholoq inkonsistenza terminoloġika. Dawn l-eżempji hawn taħt ta' dan it-tip ta' inkonsistenza fit-terminoloġija qed jittiehdu wkoll f'dan il-każ minn *Terminoloġija Maltija Supplement ma' L-Accent*:¹⁴

Tabella 6

Ingliz	Malti
wind atlas	atlas tal-irjeh
wind data logger	logġer tad-data tal-irjeh
wind energy capture	qbid tal-enerġija eolika
wind energy penetration	penetrazzjoni tal-enerġija eolika
wind gust	buffura ta' rih
wind load	forza tal-pressjoni tar-rih
wind power density	densità tal-potenza tar-rih
wind power station	impjant eoliku
wind profile power law	teorja tal-potenza mill-profil tal-irjeh
wind resource assessment	valutazzjoni tar-riżorsa eolika
wind turbine	turbina eolika
wind turbulence	turbolenza tar-rih
wind vane	pinnur tar-rih
wind velocity	velocità tar-rih

Fl-eżempji mogħtija f'Tabella 6 qed nindunaw kif it-terminu *wind* fl-Ingliz qed jiġi tradott fil-Malti daqqa bhala *rih/irjeh* u daqqa bhala *eoliku/a*. Jekk wiehed janalizza l-kuntest ta' din il-lista ta' termini wiehed faċilment jinduna li l-kelma *eoliku* tista' bla problemi ta' xejn

¹⁴ *L-Accent*, Nru 12, Novembru 2014.

titneħħa u minflokha tiħdilha dejjem postha *riħ/irjieħ*. Il-vantaġġi ta' dan huma:

1. it-traduttur li jkun qed juża dawn it-termini jsibha ferm aktar faċli li jiftakar terminoloġija li tkun konsistenti milli waħda li mingħajr ebda raġuni valida qed tohloq inkonsistenza;
2. jinhela anqas hin meta wieħed iżomm f'moħħu li *wind* hi ekwivalenti għal *riħ*;
3. tiġi evitata l-inkonsistenza interna fil-lista terminoloġika.

It-terminu *eoliku* għandu jintuża biss meta s-sors jagħmel użu mill-aġġettiv *eolic*.¹⁵ F'dan il-każ tapplika l-possibbiltà (a) spejgata hawn fuq. B'hekk jekk il-metodu tal-forma ortografika u t-tifsira semantika jithaddem sew tiġi evitata l-inkonsistenza interna ta' din it-terminoloġija. Kif qed naraw il-kelma *riħ* fil-Malti ma għandha ebda rabta fil-forma ortografika ma' *wind* fl-Ingliż. L-unika rabta bejniethom hi waħda semantika. Lanqas *eoliku* ma għandha rabta formali mal-kelma *wind* u għalhekk mhix eliġibbli li tintuża flokha. Apparti dan kollu billi *riħ* hi l-kelma użata li tinftiehem minn kulhadd din loġikament għandha tingħata prijorità fuq *eoliku*, iżda għall-kuntrarju f'*Tabella 6 eoliku* f'ċerti entrati qed tieħu post *riħ*. Mill-banda l-oħra li kieku t-terminu *eolic* ġie mogħti bl-Ingliż irrispettivament jekk jinftiehemx aħjar bil-Malti, kien ikun għaqli li jintuża *eoliku* billi dan ikun qed jirrifletti l-forma ortografika u t-tifsira semantika tat-terminu kif determinat fil-lingwa sors.¹⁶

1.3 ċ) Fejn il-kontentut semantiku tal-lingwa sors ma jikkorrispondix ma' dak tal-lingwa mira iżda ft-istess waqt jeżisti xebħ fil-forom ortografici taż-żewġ lingwi.

Jeżistu madankollu dawk li jissejħu *ħbieb foloz* li l-forma ortografika u t-tifsira semantika tagħhom użati fil-lingwa sors ma jippermettulniex

15 Wisq nibza' li l-holqien tat-terminoloġija qed ihawwad f'borma waħda l-Ingliż, il-Franċiż, it-Taljan, eċċ. li finalment qed jispicċa biex iwassal frekwentement għal dan it-tip ta' inkonsistenza. Il-punt tat-tluq fit-terminoloġija għandu jkun l-Ingliż (meta dan ikun il-lingwa sors) u għandhom jintużaw biss forom lingwistiċi adattati minn lingwi oħrajn meta jkun stabbilit li l-Ingliż ma jistax joffrihom.

16 It-traduzzjoni ma ssirx biex tirrendi t-test mira ehfef milli hu fit-test sors.

li nużaw għalkollox dan il-prinċipju f'ċerti mumentu fil-proċess tat-traduzzjoni. Eżempju ta' dan bejn l-Ingliż u l-Malti hu l-kliem li ġej:

Tabella 7

Terminu bl-Ingliż	Traduzzjoni żbaljata
accident	incident
actually	attwalment
agony	agunija ¹⁷
busy	bieżel
complement	kompliment
concerned	ikkonċernat
confidence	kunfidenza
incident	aċċident
insurance	assigurazzjoni
novel	novella
rent	renta
shed	xedd

Hawnhekk, sintendi, it-traduttur jehtieg juri wkoll dawh li Chomsky¹⁸ jirreferi għalihom bhala *l-kompetenza* fil-lingwa materna u *t-twertiq*¹⁹ tal-kapaċitajiet tiegħu fil-lingwi barranin li minnhom ikun qed jittraduċi. Meta traduttur jahkem dawn iż-żewġ aspetti jkun jista' faċilment jevita l-problema tal-*ħbieb foloz*. U ma jzommx aktar mal-prinċipju tal-forma ortografika u jfittex it-terminu li semantikament iwassal it-tifsira mehtieġa.

2. L-etimoloġija u l-użu tas-sinonimi

L-etimoloġija għandha rwol ewlieni f'dan l-avvicinament li qed nipproponi u għandha rabta viċin hafna ma' dak li ntqal hawn fuq. L-għażla tal-kelma li tirrifletti x-xebh fil-forma ortografika u t-tifsira semantika tiddependi għalhekk mill-eżistenza parallela ta' sinonimi

17 Charles Briffa, *Translation Practice for the Maltese Bilingual: English-Maltese-English – A Coursebook on Translation* (Malta, 2009), 6.

18 Noam Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax* (Cambridge, MA, 1965).

19 Ara Fenech, 137–40.

interlingwistiċi li etimologikament ġejjin minn sors lingwistiku komuni.²⁰

Għalhekk, waqt il-proċess tat-traduzzjoni t-traduttur jehtieġlu jagħraf din ir-rabta etimologika. Kif jgħid Charles Briffa fit-traduzzjoni għall-Malti:

Haġa oħra li rridu naraw hija jekk il-kliem ewlieni huwiex Semitiku jew non-Semitiku (jiġifieri, Romanz jew Inġliż). Din l-għażla jkollha x'taqsam ma' kultura jew tendenza personali tal-awtur. Imma fl-analiżi tagħna jehtieġ niflu l-kliem ewlieni biex naraw minn fejn huwa ġej.²¹

It-traduttur għandu għalhekk ikun konxju li fil-Malti, madankollu, jeżisti xebh importanti bejn ir-Rumanz u l-Inġliż. L-invażjoni Normanna li wasslet għat-thaddim tal-Franciz bhala l-lingwa tat-tmexxija fl-Ingilterra u konsegwentement tal-klassi nobbli holqot dak li jissejjah l-Anglo-Normann b'etimologija li tmur ukoll lura lejn il-Latin.²² Għal din ir-raġuni kliem Inġliż li ġej min-Normann tal-Anglo-Normann, u allura mill-Franciz,²³ faċilment jista' jiġi użat bil-Malti billi diġà jeżisti fis-superstrat Rumanz (essenzjalment Taljan) li lahaq dahal fih qabel l-influenza Inġliża. Dan ifisser li fit-traduzzjoni mill-Inġliż għall-Malti kliem bħal *information, attitude, mobility, confusion* eċċ., li fl-Inġliż ġej mill-Anglo-Normann jista' faċilment jiġi tradott għall-Malti billi jappartjeni għall-istess sors lingwistiku tas-superstrat Rumanz u b'hekk jista' jitqies bhala sett ta' lessemi ekwivalenti b'xebh fil-forma ortografika u bl-istess tifsira semantika fir-relazzjoni tiegħu mal-lessiku tal-lingwa sors.

L-avviċinament tal-forma ortografika u tat-tifsira semantika sibtu utli pereżempju fit-traduzzjoni tiegħi ta' *Mix-Xaqliba ta' Dar Swann – L-Ewwel Parti: Combray*.²⁴ F'silta partikulari Proust jilgħab bl-

20 Evidentement dawn il-principji diffiċli jithaddmu fil-livell tal-forma ortografika meta ma jeżistix xebh interlingwistiku bejn il-lingwa sors u l-lingwa mira. F'każijiet meta z-zewġ lingwi ma jkunux jappartjenu għall-istess familja dan diffiċli jithaddem p.e. jekk il-lingwa sors hi l-Inġliż u dik mira hi ċ-Ċiniż.

21 Charles Briffa, *Aspetti tal-Istruttura tal-Paragrafu fil-Malti* (Malta, 2007), 30.

22 'About 80% of the entries in any English dictionary are borrowed, mainly from Latin.' Sors: *Dictionary.com* <http://dictionary.reference.com/help/faq/language/t16.html>

23 Around 45% of English vocabulary is of French origin, most coming from the Anglo-Norman spoken by the upper classes in England for several hundred years after the Norman Conquest, before the language settled into what became Modern English. http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_French_words_and_phrases_used_by_English_speakers

24 Marcel Proust, *Għat-Tfittxija taż-Żmien Mitluf – Mix-Xaqliba ta' D/ar Swann: L-Ewwel*

assoċjazzjoni aċċidentali formali li tinsab bejn *douceur* u *douleur*. Bil-Malti wiehed jista' jittraduċi *douleur* bhala *dulur* iżda *douceur* ma tistax tiġi riflessa b'xebh fil-forma ortografika u bl-istess tifsira semantika tagħha jekk tintuża l-kelma *hlewwa*. Biex din ir-rabta akustika bejn iż-żewġ kelmiet Franciżi ma tintilifx fit-traduzzjoni bil-Malti htiegli nohloq il-kelma *dolċezza* (p.e. *id-dolċezza tal-ħajja*). Din mhix sempliċement liċenzja poetika. Il-kliem *dolċier* u *dolċerija* diġà jinsab fil-lessiku Malti b'hekk kulma hu meħtieġ hu li jinholqu l-forom grammatikali kollha neqsin jew li għadhom ma ġewx registrati mil-lessikografi.

Barra minn hekk l-użu ta' lessemi li etimologikament wiehed jista' jsejñilhom aħwa jew kugini jobbligana nżommu mal-kategorizzazzjoni grammatikali tagħhom; jiġifieri, fejn hu possibbli fit-traduzzjoni nom jiġi sostitwit b'nom, aġġettiv b'aġġettiv, avverbju b'avverbju eċċ. Fejn jezisti nuqqas fil-forom tal-kategoriji lessikali tista' ssir espansjoni kemm fil-livell formali kif ukoll semantiku. Għalhekk biex tinzamm il-kategorizzazzjoni grammatikali fl-għażla tas-sinonimi meħtieġ li jinholqu l-forom neqsin. Hawnhekk naraw kemm hi importanti l-analiżi tad-dizzjunarji monolongwi, bilingwi u tat-teżawri mit-tradutturi li jixtiequ jattwaw b'suċċess dan il-metodu li jwassal għar-replika vera tat-traduzzjoni sew letterarja kif ukoll nonletterarja. Dan mhux biss għax id-dizzjunarji għinu lit-traduttur isib il-kelma li jkun qed ifittex iżda huma jiġibuh konxju tan-nuqqas lessikali u tal-kontribuzzjoni li jista' jagħti lil-lingwa li għadha ma żviluppax il-potenzjal lingwistiku kollu.

Għalhekk, it-traduttur jeħtieġli jifhem l-importanza tal-etimologija taż-żewġ lingwi li jkun qed jaħdem bihom u dejjem imur għal dik il-kelma li għandha xebh mal-forma ortografika u l-istess tifsira semantika tal-kelma fit-test tal-lingwa sors. Dan l-avvicinament għandu jgħinu jwarrab mill-Malti l-preġudizzji kontra l-Ingliż favur is-Semitiku jew ir-Rumanz. Termini li daħlu fil-Malti mill-Ingliż – aktar u aktar jekk huma dokumentati fid-dizzjunarji – bħalma jgħid Serracino-Inglott diġà hallsu d-dazju tagħhom²⁵ u ġew diġestiti²⁶ u għalhekk bla dubju ta' xejn għandhom jitqiesu bhala sinonimi tal-kliem ekwivalenti tagħhom b'oriġini Semitika jew Rumanza. B'dal-mod ix-xebh fil-forma ortografika u t-tifsira semantika kif spjegajt aktar 'il fuq għandu

Parti: Combray, trad. Paul Zahra, manuskritt għall-pubblikazzjoni.

25 Mifsud, 49.

26 Ibid., 14.

jkun l-ewwel għażla li magħha għandha timxi t-traduzzjoni fejn jidhol il-lessiku u b'hekk tingħażel il-kelma Inġliża jew Rumanza l-aktar pertinenti u mhux wahda Semitika għas-sempliċi raġuni għax hi li hi. It-tieni għażla meta l-ewwel għażla ma tasalx għandha tkun it-tifsira semantika, jiġifieri f'dan il-każ tingħażel il-kelma li etimoloġikament ġejja mis-Semitiku. Pereżempju l-kelma *selection* għandha tiġi tradotta bħala *selezzjoni* u mhux *għażla*, mentri *choice* għandha tinqaleb *għażla*; l-istess għandu jiġri fi kliem iehor, p.e. *prayer* > *talba*; *request* > *rikjesta*; *demand* > *domanda*. Meta l-għażla tkun bejn kliem Rumanz u iehor Inġliż li ma għandux irbit etimoloġiku bejnietu jingħata preferenza wkoll ix-xebh fil-forma ortografika u t-tifsira semantika speċjalment f'testi nonletterarji fejn jeħtiġilha tinżamm konsistenza fuq medda wiesgħa u fit-tul. Għalhekk kliem Rumanz stabbilit ma għandux jingħata preċedenza fuq kliem missellef mill-Inġliż fejn il-kuntest ikun jeħtieġ lil dan tal-aħħar jithalla fih. Pereżempju *train* għandha tiġi tradotta bħala *trejn* u mhux *ferrovija* jew *tren* u l-istess jgħodd għall-kelma *hotel* li għandha tiġi tradotta *hotell* u tingħata preferenza fuq *lukanda* fejn il-kuntest jitlob li jsir dan. It-terminu *cancer* bl-Inġliż jista' jiġi tradott *kanċer/kanċrijiet*, *kankru/kankrijiet* jew *kanser/kansers*. Madankollu l-aktar varjant li josserva x-xebh fil-forma u bl-istess tifsira semantika hu dak ta' *kanser*. B'hekk fil-fehma tiegħi għandha tinżamm din l-unità lessikali. Il-forma *kanċer*, bħall-forma *kanser*, tintuża fid-diskors korrenti iżda dik tal-plural *kanċrijiet*, għalkemm tezisti, ffit li xejn tingħad fid-diskors. Biex tiġi evitata l-anomalija fit-traduzzjoni li fis-singular tintuża *kanċer*, imbagħad jingħata l-plural *kansers*, jeħtieġ li l-analizi terminoloġika tqis ukoll il-frekwenza tal-użu ta' din il-kelma fil-forma tal-plural. Hawnhekk wiehed jista' jargumenta li għandna nippruvaw indaħhlu aktar l-użu tal-plural *kanċrijiet*. Iżda dan ikun qed idawwar l-arloġġ lura; fid-dizzjunarju Inġliż/Malti ta' Aquilina nsibu li l-forma *kanser* tingħata prijorità fuq iż-żewġ varjanti l-oħrajn minkejja li fid-dizzjunarju Malti/Inġliż li nkiteb aktar qabel tingħata prijorità lill-kelma *kanċer*. Dan ix-xift lessikali jista' jitqies mal-ewwel daqqa t'għajn bħala inkonsistenza iżda wara riflessjoni wiehed jasal għall-konkluzjoni li hu pjuttost l-iżvilupp soċjolingwistiku li wassal aktar tard lil Aquilina għal dan it-tip ta' ristrutturar lessikali.

L-użu ta' termini bħal *subparagrafu*, *subnazzjonali*, *subdiviżjoni*, *subkodiċi*, *flok sottoparagrafu*, *sottonazzjonali*, *sottodiviżjoni*,

sottokodiċi, kif inhuma korrettament użati f’IATE²⁷ juri l-htieġa anki jekk subkonxja li jinżamm ix-xebh fil-forma ortografika u fit-tifsira semantika tal-lingwa sors. B’hekk din il-bidla fil-konkatinazzjoni tal-prefissi ma għandhiex titqies bhala rigressiva jew negattiva għax ma għadhiex iżżomm mat-Taljan iżda bhala wahda meħtieġa fil-kuntest tat-traduzzjoni biex jiġu stabbiliti b’mod effiċjenti termini li faċilment iżommu l-konsistenza f’firxa ta’ dokumenti. Min-naħa tat-traduttur din l-għażla tal-lessiku għandha tkun deċiżjoni konxja u deliberata u hadd ma għandu jakkużah li mhux kapaċi jhaddem il-lingwaġġ tiegħu b’sinonimi mill-element Rumanz flok dak Inġliż.

Mill-banda l-oħra l-prinċipju tax-xebh fil-forma ortografika u t-tifsira semantika ma jistax jithaddem bejn sinonimi intralingwistiċi. Għalhekk hu ferm aktar diffiċli li tinżamm il-koerenza lessikali meta l-lessiku meħtieġ għat-traduzzjoni ta’ test bl-Inġliż ikun jiddependi għall-aħħar bejn sinonimi intralingwistiċi Semitiċi jew Rumanzi: eż: *agreement: ftehim jew qbil; knowledge: gherf, tagħrif, jew għarfien; currency: valuta jew munita; trader: negozjant jew kummerċjant, charm: seher jew għaxxa; ship: vapur jew bastiment*, eċċ. Hawnhekk jidher fid-deher kemm hu vantaġġ għall-qasam tat-traduzzjoni li l-Malti hu lingwa mhallta billi kif jidher mill-eżempji li għadni kif tajt kieku l-Malti kellu jkun kollu Semitiku kieku tkun aktar diffiċli li jkollna konsistenza u koerenza lessikali intralingwistika kif qed nissuġġerixxi li għandu jsir f’din il-kitba. Dan jibqa’ jgħodd ukoll li kieku l-Malti kellu jzomm fih biss is-Semitiku u r-Rumanz u jwarrab għalkollox il-kliem missellef mill-Inġliż.

Jekk fil-lingwa sors l-awtur ta’ test letterarju jew ta’ test nonletterarju jagħmel għażla deliberata fost il-paradigmi sinonimi fil-lingwa mira t-traduttur jeħtieġu li josserva din l-għażla biex ikun jista’ jirriflettiha fit-traduzzjoni tiegħu. Traduttur li jibdel termini jew kliem li jinsab fit-test oriġinali meta l-lingwa mira tippermettilu termini jew kliem ekwivalenti kemm fil-livell tax-xebh fil-forma ortografika u fit-tifsira semantika jkun qed jiżvija bla bżonn mill-ekwivalenza li jeħtieġilha twassal ir-replika tat-test tradott. Jekk inharsu lejn dan l-eżempju li ġej f’titlu ta’ rumanz partikulari nindunaw kemm isir żball meta traduttur jiehu riskju li ma jimxix mal-prinċipju spjegat f’din il-kitba. It-titli ta’ xogħlijiet letterarji bosta drabi juru dan in-nuqqas. Eżempju klassiku

27 Interactive Terminology for Europe.

hu l-każ tat-traduzzjoni għall-Ingliż tal-isem tar-rumanz *À la Recherche du temps perdu* ta' Marcel Proust li Charles Kenneth Scott Moncrieff jitraddučih bhala *Remembrance of Things Past*, frazi li Scott Moncrieff johodha minn Shakespeare u li assolutament ma tirriflettix dak li Proust kellu f'moħħu fl-isem tar-rumanz tiegħu! Meta l-verżjoni ta' Scott Moncrieff bl-għajnuna ta' esperti Franciżi giet riveduta fit-tielet edizzjoni Ingliża tax-xogħol letterarju minn D. J. Enright fl-1992 l-isem kif oriġinarjament tradott minn Scott Moncrieff inbidel u sar *In Search of Lost Time* li hu kelma b'kelma tal-isem bil-Franciż u li sintendi fl-aħħar kien qed jirrifletti preċiżament dak li Proust kellu f'moħħu. Ta' min jinnota li n-nomi *recherche* u *search* kif ukoll *temps* u *time* etimologikament ġejjin mil-Latin.

Għalhekk it-traduttur hu sugġett għall-għażla magħmula mill-awtur tax-xogħol li jkun qed jitradduču u b'hekk isib lilu nnifsu quddiem dak li jista' jissejjaħ **determiniżmu lingwistiku** li ma jhallilux għażla ohra ħlief li jagħmel użu mis-sinonimi interlingwistiċi tal-lingwa sors u tal-lingwa mira disponibbli. Meta jithaddem dan il-metodu t-traduzzjoni tkun qed tqarreb lejn replika vera tat-test originali.

3. L-għarfien tal-koeżistenza attiva mal-Ingliż u tal-koeżistenza passiva mat-Taljan/Rumanz

Fl-artiklu 'Terminology of Italian origin used in EU Maltese', Sandro Caruana jagħti l-impressjoni li mal-ewwel daqqa t'għajn tidher rilevanti li t-terminologija misjuba fid-dokumenti tal-UE qed tittiehed mit-Taljan. Hu jgħid: '*The analysis of the corpus clearly indicates that words are incorporated into EU Maltese on the basis of Italian, and less frequently on the basis of English.*'²⁸

Jekk wieħed iħares u janalizza minn angoli differenti jinduna li dan mhux neċessarjament il-każ. Fl-analiżi tiegħu Caruana ma jagħmilx distinzjoni kruċjali, jiġifieri jekk il-lessiku Taljan utilizza fid-dokumenti tal-UE hux ukoll l-istess lessiku li l-Ingliż akkwistah mil-Latin permezz tal-Anglo-Normann.²⁹ Billi fil-fatt dan hu l-każ tal-maġġuranza tal-

28 Sandro Caruana, 'Terminology of Italian Origin Used in EU Maltese', B. Comrie *et al.*, *Introducing Maltese Linguistics*, Studies in Language Companion Series 113 (Amsterdam/Philadelphia, 2009), 370.

29 Ara noti f'qiegħ il-paġna 26 u 27.

kliem li qed jintuża fit-traduzzjoni meħtieġa għall-finijiet ta' dokumenti tal-UE, dan it-tip ta' lessiku ma jistax jiġi attribwit strettament lit-Taljan billi hu mħaddem fl-Ingliż ukoll. Jista' jiġi attribwit mill-banda l-oħra lessiku Taljan bhall-verb fil-frażi *jintavola l-abbozz fil-Parlament / presents the emendment in Parliament* jew in-nom żbaljat *trattur* – li ma jinsab f'ebda dizzzjunarju bil-Malti – flok l-użu tal-kelma missellfa *trakter*, misjuba kemm fid-dizzjunarji ta' Aquilina u fit-teżawru ta' Serracino-Ingloft u użata fid-diskors imħaddem. Dan it-tip ta' kliem mahluq mit-Taljan jitfa' lura l-arloġġ tal-koeżistenza attwali tal-Malti mal-Ingliż u jispiċċa biex ikompli jżid il-varjanti bla bżonn speċjalment fil-qasam tat-traduzzjoni. Dan l-użu ta' kliem Taljan bla bżonn, kif jgħid tajjeb Caruana, qed jiddaħħal fil-Malti minħabba li hafna drabi l-għażla tal-kliem mit-Taljan issir abbażi ta' *'the idiolect of individual translators, journalists'*.³⁰

Se nuża l-eżempji mogħtija minn Caruana biex nuri li l-kliem użat fid-dokumenti tal-UE fil-Malti qed jagħmel dan għax it-traduzzjoni qed issir mill-Ingliż billi dan il-lessiku kif għidt hawn fuq għandu gheruq komuni fil-Latin. Caruana juża tliet eżempji biex joħroġ il-preżenza tas-Semitiku, tat-Taljan u tal-Ingliż fid-dokumenti tal-UE. Se nagħmel referenza għall-eżempji (2) u (3) li fihom Caruana jirreferi għar-Rumanz u għall-Ingliż u mhux se nirreferi għall-eżempju (1) billi dan jikkonċerna s-Semitiku.

Eżempju (2) mogħti minn Caruana hu:

Il-punt kollu tal-politika reġjonali hija [*sic*] biex ittejjeb il-koeżjoni soċjali u ekonomika bejn ir-reġjuni Ewropej./The whole point of the regional policy is to improve social and economic cohesion between European regions.³¹

Rigward din it-traduzzjoni Caruana jgħid li: *'... the Italian adstratum [sic]³² comes to the fore. What is immediately noticeable is the fact that nouns and adjectives used in this sentence are of Italian origin ...'*³³

Iżda l-użu ta' nomi u aġġettivi mis-superstrat Taljan hu mistenni billi m'hemmx ekwivalenza lessikali fis-Semitiku għal: *punt, politika,*

30 Caruana, *ibid.*, 362.

31 *Ibid.*, 359.

32 *Superstrat* (Mifsud, 27).

33 *Ibid.*, 359.

reġjonali, koeżjoni, soċjali, ekonomika, reġjuni, Ewropej. Effettivament dawn huma l-unici termini li joffri l-Malti. Fil-fatt dan il-kliem dahal fil-Malti ferm qabel ma Malta dahlet fl-Unjoni Ewropea u mhux għajr ir-riżultat tal-koeżistenza li l-Malti kellu dari mat-Taljan. Madankollu, it-tmien kelmiet inkwistjoni kollha jinsabu fl-Anglo-Normann u għalhekk it-Taljan mhux neċessarjament qed jinstiga l-użu tagħhom.

Eżempju (3) hu: Petizzjoni lill-Parlament Ewropew permezz ta' *email* fuq il-formola ufficjali./*Petition of the European Parliament by means of an email on the official form.*³⁴

Caruana jikkummenta li '*... sentence (3), provides an example of the penetration of English into Maltese in the case of at least two terms email and formola*'.³⁵ Imbagħad fin-nota f'qiegħ il-paġna 10 jgħid: '*... The etymology of formola is Italian according to Aquilina (1987–1990), though in the above example the presence of this term replicates the English 'form' and not the Italian modulo*'.³⁶ Hawnehk Caruana qed jagħti hjiel ta' dak li jien sostnejt aktar 'il fuq u jasal indirettament għall-istess konkluzjoni li kliem ta' origini Latina f'testi miktubin bl-Ingliż jirreplika lill-Ingliż u mhux lit-Taljan. Kieku dan mhux minnu kieku t-traduzzjoni ta' *application form* mill-Ingliż għall-Malti bħala *formola ta' applikazzjoni* tiġi mibnija fuq *modulo di domanda* u tispicċa ssir *modulu ta' domanda* li assolutament mhix aċċettabbli. Dan l-eżempju juri b'mod ċar daqs il-kristall li l-hekk imsejjah kliem mit-Taljan fil-fatt qed jiddaħhal fil-proċess tat-traduzzjoni billi l-Ingliż bħala t-test sors għandu rabta komuni mat-Taljan li ilu stabbilit fil-Malti. Madankollu, dan l-irbit komuni bejn it-Taljan u l-Ingliż qed jōhloq varjanti li jfjixklu l-aktar il-konsistenza tat-traduzzjoni nonletterarja. Eżempju ta' dawn il-varjanti ortografici hu l-kliem li jispicċa bis-suffiss etimoloġiku Rumanz */-logu/* u dak etimoloġiku Ingliż */-ist/*: *terminologu* jew *terminologist*, *arkeologu* jew *arkeologist*, u kliem iehor bħal *paradimma* jew *paradigma*, *artikolu* jew *artiklu*, eċċ. Ray Fabri jsejjah pari ta' forom ta' din ix-xorta *conflicting forms* u jagħti dawn l-eżempji:

In this section, I would like to mention innovative forms that conflict with existing forms. Often, the new forms used by young people have an English source, while existing

34 Ibid.

35 Ibid.

36 Ibid., 359–60.

forms have their origin in Italian. This gives rise to pairs such as viżiv from It. visivo and viżwali from Eng. visual, modernizzar from It. modernizzare and modernizzazzjoni from Eng. modernisation, and xjenzjat from It. scienziato and xjentist from Eng. scientist.³⁷

Dan il-fenomeni ovvjament qed jidhol fil-Malti minhabba li l-Ingliż aktar ma jghaddi ż-żmien aktar qed isahha il-koeżistenza tiegħu mal-Malti biex b'hekk qed jinholqu dawn it-tipi ta' varjanti ortografiċi li jistgħu jitqiesu wkoll sinonimi intralingwistiċi. Ta' min jagħmilha ċara li f'każijiet bhal dawk indikati minn Fabri l-ghazla tat-termini li għandhom jintużaw waqt il-proċess tat-traduzzjoni l-ahjar tittiehed abbażi tal-lingwa sors li minnha tkun qed issir it-traduzzjoni, jiġifieri *viżwali*, *modernizzazzjoni*, u *xjentist* għandhom jingħataw prijorità meta t-test sors ikun l-Ingliż.

Rigward il-verbi missellfin Caruana korrettament jammetti permezz ta' din l-osservazzjoni li:

The effect of English nuances is evident in argumenta, 'he argued', immonitorja, 'he monitored', ammonta, '(it) amounted to' and ibbilanċja, 'he balanced'. Though similar terms are attested in Italian one could easily attribute their presence in Maltese, and the meaning they carry, to the frequent use of such terms in English, rather than associating them to the use of the corresponding term in Italian.³⁸

Joseph Aquilina, li hu s-sors etimologiku li Caruana jirreferi għalih,³⁹ diġà jitkellem dwar din it-tendenza li kienet qed taqbad il-mumentu tagħha minn wara t-Tieni Gwerra Dinjija. Fl-introduzzjoni tad-*Dizzjunarju* tiegħu (1987–1990) Aquilina jispejga b'mod ċar il-preżenza tal-Ingliż fil-lessiku Malti. Hu jikteb:

23.1 Though this dictionary includes a large number of neologisms, many more could have been included to meet the increasing linguistic demands of our contemporary scientific and technological civilization. The new discoveries of progress will always

37 Ray Fabri, 'The Language of Young People and Language Change in Maltese', 25. (Artiklu ddawnlowdjat minn Academia.com)

38 Caruana, 373.

39 'The etymology of the words included in the corpus was established by means of the dictionary published by Aquilina (1987–1990)'; Caruana, 364.

require new names to identify them; hence the field of new neologisms is always open. The two main languages best known in Malta, English and Italian which, especially the former, continue to supply the names of new scientific and technological devices.

23.2 A large number of new words is being progressively introduced through the Mass Media, especially the Maltese press publishing news and articles which require the translation of foreign words not yet incorporated in the spoken and written language. The sum total of such loan-words is a matter of indefinite and inevitable increase.

24.1 The compilers of English-Maltese dictionaries, especially Magro, in the absence of equivalents of some English words in Maltese, have included many English words phonetically and structurally modified to conform to Maltese word-patterns but generally maintained the original word-structure including the position of the accent (exx. kardigan <Eng. 'cardigan', pulowver <Eng. 'pullover'). Sometimes some of these Maltesized English words have an archaic or obsolete meaning also in English for which reason an explanation from an English dictionary had to be given to explain the English loan-word (exx. kubeb <Eng. 'cubeb', lokramm <Eng. 'lock-ram'). (kursiv fl-original).⁴⁰

Mid-data tal-pubblikazzjoni tad-dizzjunarju ta' Aquilina għadew digà kwazi 30 sena u d-dizzjunarju tiegħu għadu qatt ma ġie agġornat għall-użu tal-Malti kontemporanju. U sadattant il-Malti baqa' jixrob mill-Ingliż. Għalhekk iċ-ċaħda fil-qasam tat-traduzzjoni tal-importanza tal-lingwa Ingliża bhala l-lingwa franka fil-livell dinji u tal-koeżistenza attwali tal-Malti u l-Ingliż u l-fehma li għad hawn koeżistenza attiva mat-Taljan fil-livell lokali huma żbalji kbar. Din l-għażla turi nuqqas ta' għarfien bejn il-livelli dijakroniċi u sinkroniċi tal-lessiku Malti. Hi twassal ukoll biex tohloq ostakli fil-komunikazzjoni tat-testi tradotti billi tohloq artifiċjalità superfluwa. Din l-attitudni tidher meta termini bl-Ingliż bhall dawn mogħtija f' Tabella 8 hawn taħt jiġu tradotti minn kliem ta' nisel Rumanz b'akkumpanjament ta' kliem Semitiku flok ma jiġthallew billi dahlu fid-diskors ta' kuljum bl-Ingliż jew inkella jiġu traskritti fonetikament minnu:

40 Joseph Aquilina, *Maltese-English Dictionary* (Malta, 1987), pp. xiii–xiv.

Tabella 8

Kliem Malti Ingliz użat fid-diskors	Taljanizzazzjoni anakronistika
caption	didaskalija
ceiling	limitu massimu
clusters	raggruppamenti
ekolejbil	ekotikketta
e-mail	posta elettronika
erġa	żona
feedback	opinjoni
fire-extinguisher	apparat għat-tifi tan-nar
fish farm	razzett
indikejter	indikatur tal-karozza
know-how	kompetenza
motorway	awtostrada
multi-annual	pluriennali
pleġġ	garanzija
scoreboard	tabella ta' valutazzjoni
sidebar	sbarra
staff	persunal
The Hague	L-Aja
trailer	karru
watermark	marka tal-ilma
webpage	paġna web
websajt	sit web
wheelchair	siġġu bir-roti
workshop	sessjoni ta' hidma

Eżempju bl-enfazi fuq kelma waħda jista' jittiehed bil-kelma *benchmark* kif tidher użata f'kuntesti differenti mogħtija f'IATE f'Tabella 9 hawn taht:

Tabella 9

Qasam stabbilit skont IATE	Ingliz	Traduzzjoni Misjuba fil-IATE
Statistika	benchmark	il-punt ta' riferiment
Impjiegi	benchmark	il-parametru referenzjarju
Ligi amministrattiva	benchmark	il-valur referanzjarju
Kimika	benchmark dose	id-doża ta' riferiment
Żamma tal-kotba	benchmark treatment	it-trattament normattiv
Żamma tal-kotba	benchmark interest rate	ir-rata ta' mgħax normattiva
Ambjent	steam cracking benchmark	il-parametru referenzjarju tal-ikkrekkjar bil-fwar
Ambjent	fuel benchmark sub-installation	is-subinstallazzjoni ta' parametru referenzjarju tal-fjuwil
Ambjent	product benchmark sub-installation	is-subinstallazzjoni ta' parametru referenzjarju ta' prodott

F'Tabella 9 wiehed jinnota li għas-sitt oqsma li fl-Ingliz tidher il-kelma *benchmark* fil-Malti t-traduzzjoni qed tvarja b'tali mod li wiehed jiehu l-impressjoni li tezisti ossessjoni li fejn fit-traduzzjoni kelma Inglezja tista' tintuża bħala kelma missellfa jsir minn kollox biex dan ma jsehhx. Wiehed josserva li minflok il-kelma tithalla bil-Malti-Ingliz issir kutrumbajsa lingwistika li tirriżulta fi traduzzjoni li tkun biss ġustifikata li kieku wiehed ikun qed jitraduċi mit-Taljan f'kuntest soċjokulturali li fih l-Ingliz ma jeżistix. Meta wiehed jibni terminoloġija b'dan il-mod ma jkunx għajr qed itaqal il-proċess tat-traduzzjoni li minhabba f'hekk it-traduttur bilfors ikollu joqgħod jieqaf u jmur ifittex, f'dan il-każ, f'IATE bil-konsegwenza li jintilef hafna hin bla bżonn.

Eżempju konkret ieħor ta' kemm it-traduzzjoni lejn il-Malti toħloq ambigwi meta tiġi miċhuda l-possibbiltà li jintuża kliem Inglez li daħal fil-Malti jidher fl-eżempju li ġej bil-kliem *charter* u *card*:

- *student charter* > *karta tal-istudent* minflok *ċarter* jew *charter tal-istudent*
- *student card* > *karta tal-istudent* minflok *kard tal-istudent*

Għalhekk, meta *European Youth Card* tiġi tradotta bħala *Karta Ewropea għaż-Żgħażaġh* din tkun qed tingħata żewġ tifsiriet għalkollox differenti minn xulxin. Meta fil-fatt hi għandu jkollha tifsira unika. L-ambigwi tinholq għax wiehed ma jistax jinduna bit-tifsira korretta,

speċjalment jekk lanqas il-kuntest ma jkun ta' għajnuna. Il-kelmiet *charter* u *card* għandhom jibqgħu etimoloġikament jirreferu għall-Ingliż. Mill-banda l-oħra t-twessigh semantiku tal-kelma *karta* ma jirriżultax għajr f'ambigwita fit-tifsira. Apparti dan kollu, f'każ ta' traduzzjoni lura (*back translation*) ikun ferm diffiċli li wiehed jiddetermina speċjalment f'sentenza jew anki f'paragrafu barra l-kuntest jekk *karta tal-istudent* għandhiex tiġi tradotta bħala *student charter* jew *student card* jew letteralment *il-karta tal-istudent* b'referenza għal p.e. *il-karta ta' xi eżami* partikulari li l-istudent ikun qagħad għalih. Hawnhekk ta' min isemmi li għalkemm it-traduzzjoni lura hafna drabi ma ssirx bil-kitba din spiss issir mentalment u għalhekk hi kruċjali għall-komunikazzjoni, speċjalment f'kuntest bilingwi. L-għażla loġika biex tiġi evitata din ix-xorta ta' ambigwità għandha tkun dik li jintużaw it-termini *carter* u *kard* billi dawn joffru ekwivalenza formali u semantika shiħa bejn iż-żewġ lingwi involuti. Eżempju simili hu dak ta' *blue card* meta tiġi tradotta *karta blu*. *Karta blu* tista' tinftiehem mhux biss bħala *blue card* iżda wkoll bħala *biċċa karta blu* mentri *kard blu* ma tħallix lok għal din l-interpretazzjoni.

Kif naraw fit-tabelli u fl-eżempji ta' hawn fuq iċ-ċaħda tal-Ingliż qed issir minkejja l-fatt li aktar ma jgħaddi ż-żmien l-iżviluppi teknoloġiċi u xjentifiċi aktar qed jinhassu b'mod mgħaġġel u jitolbu li l-Malti mhux talli ma jiffossilizzax ruħu, iżda li jinhall minn kull forma ta' xkiel li jista' jwaqqaflu l-progress li għaddejmin minnu f'dawn l-oqsma lingwi oħrajn. L-arloġġ lingwistiku ma jistax għalhekk jitmexxa lura. Min jagħmel dan ikun qed johloq anakroniżmi lingwistiċi u jxekkel iċ-ċarezza tal-kitba li jehtigilha tirrifletti l-lingwaġġ kontemporanju.

Għalhekk irid jew ma jridx, wiehed għandu jammetti li llum il-gurnata l-Malti aktar minn qatt qabel jinsab f'koeżistenza attiva mal-Ingliż u li l-koeżistenza mat-Taljan saret passiva għall-aħħar. Kif jgħid tajjeb Mifsud:

*Maltese and English are now generally accepted as the official vehicles ... while a great part of the population has reached an acceptable level of bilingualism ... . This situation calls for an updating and an upgrading of the linguistic resources of Maltese and opens the way for extensive lexical borrowing from English especially in the new fields of human achievement.*⁴¹

41 Mifsud, 30.

Bis-saħħa tas-self mill-Ingliż il-Malti, bħala lingwa mħallta, flessibbli, u dinamika, jagħmilha possibbli li nimxu mal-progress intellettuali, xjentifiku, u teknoloġiku. F'intervista li saritlu minn Therese Bonnici, Charles Briffa jikkorrobora ma' dak li qed jinghad hawn fuq minn Mifsud:

*... For me language borrowing is an enrichment, as it contributes significantly to the development of Maltese. Without it our language would sound rather archaic and destitute. Maltese is a living language of a living people, and life demands change.*⁴²

Is-saħħa ta' din il-koeżistenza tidher ukoll ċara f'*Maltese and other Languages: A Linguistic History of Malta* ta' Joseph M. Brincat. Fl-analiżi soċjolingwistika tiegħu, Brincat jikxef din il-koeżistenza attiva bejn il-Malti u l-Ingliż u juri esplicitament li llum il-ġurnata l-koeżistenza mat-Taljan hi waħda passiva. Fost eżempji oħrajn Brincat juri dan b'mod konkret meta jirriferi għall-ghażla tal-lingwa li l-Maltin jippreferu jaqraw biha:

*... the lending library at Floriana has over 200,000 books in English and Maltese and only 600 in Italian, and the regional lending libraries, have 382,000 books in English and Maltese ... The university library has over 400,000 volumes, out of which about 10,000 are in Italian ...*⁴³

Bla dubju ta' xejn kif juri tajjeb Brincat il-koeżistenza attiva li l-Malti kellu fil-passat mat-Taljan spicċat jew qed tmajna għalkollox. Illum din komplet tieħu daqqa ta' harta wkoll minhabba li t-Taljan, bl-introduzzjoni tal-kejbil televixin u tal-internet, ma għadux fil-Gzejjer Maltin l-ewwel sors awdjovizwali u postu hadulu l-Ingliż li attwalment jinsab fuq quddiem nett tal-mezzi ewlenin tal-komunikazzjoni. Il-koeżistenza attiva anki intensiva li għandu l-Ingliż illum mhux biss f'pajjiżna izda wkoll f'pajjiżi oħrajn hadd ma jista' jaħrabha. Kif jgħidu Rotem Kowner u Judith Rosenhouse b'referenza għall-użu tal-Ingliż fuq livell dinji:

42 Therese Bonnici, *The Malta Independent*, 2 February 2015.

43 Joseph M. Brincat, *Maltese and Other Languages: A Linguistic History of Malta* (Malta, 2011), 380.

*English is not only spoken by an unprecedented number of people, both absolutely and relatively, but it also serves as a fertile field for lexical borrowing. That is, other languages are increasingly turning to English as a source for new vocabulary and incorporating English loan words in their lexicon.*⁴⁴

Fis-siltiet li ġejjin meħudin kif ġie ġie minn edizzjonijiet tal-verżjoni Belġjana tal-maġażin *Paris Match* nindunaw kemm l-influwenza tal-Ingliż kif isostnu Kowner u Rosenhouse kontinwament thalli l-impatt tagħha fuq lingwa bħall-Frañċiż li għandha meżzi biex tirreżistiha aktar mill-Malti:

- *Comme chaque année, c'est à l'hôtel du Cap, paradis des 'rich and famous', que le semillant joaillier Fawaz Gruosi a donné un dîner de 500 personnes. Baptisée 'Glam Extravaganza', la soirée débuta sur la terrasse par un show fellinien: creatures perchées sur des échasses, **pin-up** en tutu chevauchant un éléphant d'argent, cygne voguant dans la piscine et diamants en vitrine scintillant comme les **yachts** sur la mer.*⁴⁵
- *Cet été assiste au grand retour gagnant du **jeans** pour les deux sexes. D'une excellente qualité, il devient enfin **stretch**, voire **slim**, pour le sexe fort et s'arrête au mollet. A porter, sous des blousons en cuir ou cintrés et **sexy** pour la totalité des consommateurs.*⁴⁶
- *Philippe Labro se remémore l'avoir 'découvert à l'inauguration d'un **drugstore** à Angoulême, où il était venu faire les **Brushing** des dames, puisqu'il était coiffeur. ... il vient de voir sa mère (une des **guest stars** du **film** ...) ...*⁴⁷

L-istess influwenza li l-Ingliż qed iħalli fuq lingwa bħall-Frañċiż qed tinħass ukoll fost il-kittieba Maltin. Dawn li ġejjin huma tliet eżempji minn tliet kotba ppubblikati dawn l-aħħar għoxrin sena li juru l-koeżistenza attiva bejn il-Malti u l-Ingliż korrettament imħaddma mill-awturi Maltin ikkwotati:

- Fejn hu l-**guts**? Fejn hu l-**guts**? Imissek tmur fuqhom kollha u taqlibhom wiehed wiehed. Ara ma terġax tibki għax int m'intix **baby**. Fhimt? ⁴⁸

44 Miriam Ben-Rafael *et al.*, *Global Speaking: Motives for Adopting English Vocabulary in Other Languages*, ed. by Judith Rosenhouse and Rotem Kowner (Clevedon, Buffalo, Toronto, 2008), 1.

45 *Paris Match Belgique*, 31 May to 6 June 2012, 28.

46 *Ibid.*, 5 to 11 March 2015, 30.

47 *Ibid.*, 16 to 25 February 2015, 19.

48 Immanuel Mifud, *Fl-Isem tal-Missieri (u tal-Iben)* (Malta, 2010), 44.

- L-indirizzi li kelli m'ghadhomx tajba... anke *l-e-mail* li kien tani l-aħħar li ltqajna, mid-dehra nbidel.⁴⁹
- Kullimkien karozzi. Kullimkien dhahen. Kullimkien **hornijiet**. Bhal taqbad għasfur jew kelb u titilqu f'ambjent li ma jafux u ma jagħrfux.⁵⁰

Għalhekk fil-proċess tat-traduzzjoni meħtieġ li jkun rikonuxxut il-fatt li kliem missellef mill-Ingliż hu daqsinsaw Malti bħalma hu l-kliem Rumanz li ġej mit-Taljan jew mill-Isqalli meta dawn kien għad kellhom koeżistenza lingwistika attiva. Dan ma jfissirx li minn estrem immorru għal iehor u nwarrbu l-element Rumanz biex imbagħad indaħhlu kliem mhux meħtieġ mill-Ingliż. Fit-traduzzjoni tiegħi ta' *Salammbô*,⁵¹ nista' ngħid li hliet fejn jidhru l-ismijiet Klassiċi derivati mil-Latin jew mill-Grieg ma użajtx kliem missellef mill-Ingliż. Dan għas-sempliċi raġuni li t-test Franciż ippermetteli nuża lessiku Semitiku u Rumanz b'xebh mal-forma ortografika u mat-tifsira semantika. Apparti dan kollu l-kuntest ma kienx jitlob li jsir użu minn lessiku missellef mill-Ingliż. Din l-għażla ma stajtx nagħmilha fit-traduzzjoni ta' *Combray*,⁵² fejn f'ċerti mumentali l-element Ingliż jinħass fit-test ta' Proust u għalhekk kelli nħallih fil-Malti. Izda kif semmejt aktar 'il fuq l-element Rumanz fil-Malti għandu jiġi ppreservat u żviluppat għall-ħtiġijiet tat-traduzzjoni l-aktar fejn jinsabu nuqqasijiet fil-klassifikazzjoni grammatikali ta' termini li ilhom stabbiliti fil-Malti qabel il-koeżistenza attwali tal-Malti mal-Ingliż. Eżempju ta' dan hu l-ħolqien ta' forom ġodda aġġettivali minn nomi estratti mit-Taljan bħal *strada*, *stat*, *ferrovija*, *foresta*, u *prezz* biex b'hekk ikollna l-aġġettivi korrespondenti *stradali*, *statali*, *ferrovjali*, *forestali*, u *prezzabbli*, li s'issa ma jidhru fid-dizzjunarji izda li qed jintużaw korrettament f'kuntesti ta' traduzzjonijiet legali, fi glossarji miġburin minn studenti tat-traduzzjoni fl-Università u f'dejtabeżis bħal IATE. Dan it-tweżiġ ma għandux jitqies bħala importazzjoni ta' kliem missellef sinkronikament bħal dak li qed isir mill-Ingliż, izda għandu jitqies bħala estensjoni fil-klassifikazzjoni ta' kliem Rumanz li dijakronikament ma akkwistax il-kategoriji grammatikali kollha fil-Malti u li llum jeħtieġu li jakkwistahom. U dan l-akkwist paradossalment l-element Malti-Rumanz qed jagħmlu permezz tat-

49 Alfred Sant, *Bhal f'Dizzjunarju*, (Malta, 39).

50 Paul P. Borg, *Snajja' u Xogħol il-Maltin*, It-Tieni Volum (Malta, 2001), 206.

51 Gustave Flaubert, *Salammbô*, trad. Paul Zahra (Malta, 2014).

52 Proust, *ibid*.

traduzzjonijiet mill-Ingliż, fejn dan jagħmel użu minn dawn il-forom li l-influenza mit-Taljan ma laħqitx iffurmathom.

4. Konkluzjoni

Dan l-artiklu jroġ fil-beraħ l-aspett kontinwu tal-iżvilupp tal-lingwa, żvilupp li f'każ ta' lingwa minuri dejjem ikun ikkundizzjunat mill-lingwi dominanti li jaqa' taħt l-isfera tal-influenza tagħhom. Juri wkoll kif il-Malti kontemporanju qed jesperjenza taqlib sismiku fit-tliet strati li fuqhom hu mibni. Is-superstrat Rumanz qiegħed ftit ftit jodhdu postu jew jagħmel il-wisa' għall-abstrat Ingliż. Mill-banda l-oħra l-istrat Semitiku għalkemm għadu b'saħħtu xotra waħda qed jithežżež fost oħrajn bl-użu aktar frekwenti ta' suffissi konkatinati (p.e. *rieżaminazzjoni* flok *eżaminazzjoni mill-ġdid*) u l-aċċettazzjoni tal-/s/ bħala suffiss morfoloġiku b'funzjoni grammatikali minn lingwa Indo-Ewropea għal waħda Semitika.

Intqal ukoll li l-iskop tat-traduzzjoni mhux li tippreserva xi element partikulari tal-lingwa. L-iskop tagħha hu li twassal it-test sors billi tohloq kemm jista' jkun replika preċiża fil-lingwa mira. Id-diskors jinvolvi essenzjalment erba' aspetti: il-prattiki soċjali, l-investigazzjoni, it-taħdit, u l-kitba. It-traduzzjoni tagħmel parti minn dawn l-aspetti u għalhekk hi għandha funzjoni essenzjali speċjalment fejn jidhlu l-lingwi minuri bħalma hi l-lingwa Maltija. Izda tkun qed issir hsara kbira lill-Malti mill-qasam tat-traduzzjoni minhabba l-idea żbaljata li għandha tinghata prijorità lill-element Semitiku fuq iż-żewġ elementi l-oħrajn. L-istess hsara tkun qed isseħħ meta tinghata prijorità lit-Taljan fuq l-Ingliż. Effettivament, meta jsir dan it-traduzzjoni tispicċa mimlija preżjożiżmi lingwistiċi bl-użu tal-perifrazzjiet iperboliċi, ta' metafori artiċjali u ta' neoloġiżmi ridikoli. Mill-banda l-oħra l-kitba li fiha l-Malti hu s-sors originali ma għandhiex tkun imxekkla mill-prinċipju strutturali applikat fil-qasam tat-traduzzjoni. Il-ġurnalisti, l-awturi, u l-poeti Maltin, billi mhumieħ marbutin mad-determiniżmu lingwistiku li semmejt hawn fuq stabbilit minn awtur barrani, għandhom jimirhu bil-libertà li jippermettulhom kitbiethom biex b'hekk ikomplu jippreservaw aspetti essenzjali oħrajn tal-lingwa Maltija.

Il-konkluzjoni li tista' tingibed minn dak li ntqal f'din il-kitba hi li bażikament l-eżercizzju tat-traduzzjoni ta' testi nonletterarji jehtieg li jimxi mal-prinċipju strutturali tax-xebh tal-forma ortografika u t-tifsira semantika biex tinghata dik li, b'referenza ghal J. Ch. Margot, Laurent Seychell isejhilha 'traduzzjoni bla tradiment'.⁵³ Dan iwassal biex jinkisbu l-konsistenza u l-koerenza neċessarji b'mod globali u ġenerali. Fir-rigward ta' testi letterarji t-traduzzjoni xorta waħda jehtigilha, fejn hu possibbli, timxi mal-istess prinċipju biex ma tipperikolax l-ekwivalenza li twassal ghar-replika awtentika tat-testwalità tat-test tradott. Il-prinċipju strutturalista għandu jiġi osservat mit-tradutturi billi hu t-tieni pass wara dak tal-għarfien tal-kuntest li jehtieglu jseġwi fil-proċess tat-traduzzjoni. Meta dan il-prinċipju assolutament ma jkunx jista' jithaddem speċjalment fejn tidhol p.e. it-traduzzjoni tal-idjoma, tal-metafori, l-onomatopej jew tal-malapropiżmi jeżistu passi u proċeduri oħrajn biex dawn l-ostakli jiġu mwittija. Għalhekk it-traduzzjoni għandha tkun sa fejn hu possibbli r-riflessjoni tal-original u ladarba kif rajna l-lessiku Malti hu flessibbli u dinamiku biżżejjed minhabba n-natura mħallta tiegħu biex iwassalha hu għandu jithalla jagħmel dan bla ma jixxeġkel minn idjosinkraziji żbaljati li jwasslu li jagħtu importanza sproporzjonata lil wiehed mit-tliet elementi li jiffurmawh.

Finalment, ma nistgħux nibqgħu ngħoddsu rasna fir-ramel għall-preżenza tal-lingwa Inġliża fil-livell internazzjonali, fl-iżvilupp xjentifiku u teknologiku u fl-oqsma bankarji u finanzjarji flimkien ma' kuntesti lingwistiċi oħrajn mingħajr ma nkunu qed nagħmlu hsara irreparabbli lill-Malti. Il-problema mhix li l-Inġliż se jiddomina lil ilsienna iżda li **qed nitilfu l-kompetenza nattivta ta' kif dan inhalluh jintuża b'mod naturali bħala kliem missellef**. Paradossalment meta nippruvaw inwarrbu kliem missellef mill-Inġliż qed nirriskjaw li flok ma nippreservaw is-Semitiku u r-Rumanz inkunu qed neqirdulhom l-użu naturali u idjomatiku tagħhom.

53 Laurent Seychell, *It-Traduzzjoni Speċjalizzata: L-Eżempju tat-Tlissina fil-Lingwistika Franċiża – L-Ewwel Ktieb* (Malta, 2011), 17.

Ċahda

L-awtur ta' dan l-artiklu jiddikkjara li l-kontenut tiegħu bl-ebda mod ma jirrifletti l-opinjoni tal-Kummissjoni Ewropea jew tas-servizzi tagħha u għalhekk dawn mhumiex b'xi mod jew iehor marbutin mal-kontenut tiegħu. Il-kontenut jesprimi biss l-opinjoni personali tal-awtur.